

Vlastivědné zprávy

z Adamova a okolí

CRH

Ročník IX.

Září 1965.

Číslo 3.

Motto:

Všem, kteří čtouce vidí a neb slyšeti budou, pozdravení !

Ke zkáze Nového hradu r. 1645.

Za třicetileté války (1618–1648), ve čtyřicátých letech XVII.století, byl třikrát náš kraj kolem Brna pustošen švédským vojskem. Poprvé to bylo v červnu r.1642, kdy se tu Švédové zdrželi po celý měsíc, vydrancovali vesnice, ale o Nový hrad a opevněné Brno se nepokoušeli. Za rok na to, opět v polovici června r.1643 byli tu Švédové opět. Obyvatelstvo však včas bylo varováno, Nový hrad opatřen posádkou a svezeny sem cennosti z panství, zásoby potravin a přenesena sem i vrchnostenská správa dominia z Pozořic s tehdejšími vrchními úředníky Bernardem Slavickým, který z hradu řídil panství a svému pánu, knížeti Karlu Eusebiu Liechtensteinovi po tajných poslech podával zprávy do Valtic a Vídně. Lid vesnic odehnal dobytek do rozsáhlých lesů kraje. Avšak ani tentokrát Švédové, kteří se tu zdrželi až do polovice září 1643, o Nový hrad se nepokusili a také marně se pokoušeli o Brno a z kraje pak odtáhli k Olomouci, kde (a také v Tovačově, Šternberku a Fulneku) udržovali silné posádky. Tento druhý vpád Švédů do našeho kraje zanechal po sobě vyhořelé vesnice, bídu poddaných, načež na podzim dostavil se mor, který jen v tehdy rozsáhlé farnosti křtinské (Křtiny, Habrůvka, Hamry, Babice, Řícmanice, Kanice, Březina, Proseč, Bukovina, Bukovinka, Obce, Ochoz) sklátil během října a listopadu 1643 na 240 osob (matriky označují příčiny smrti: pestilentia, mors repentina, horká nemoc).

Nejpustošivější vpád Švédů do kraje byl třetí v r.1645. Před tím švédská armáda s generálem Torstensonem marně se v Rakousích pokoušela o přechod Dunaje, aby se zmocnila Vídně, načež náhle se obrátila k severu a rychlými pochody 4.května 1645 stanula u Brna, město oblehla a prudkými náporů snažila se město dostat do své moci. Statečností brněnských obhájců (velitel Raduit de Souchez) obléhání se protáhlo až do polovice srpna, aniž by Švédům přineslo vítězství, že nakonec rozmrzelý a nemocný Torstenson vzdal se obléhání a s armádou odtáhl na severní Moravu. Po více jak 4 měsíce Švédové byli tu v kraji a od Brna zajížděli do vesnic k zásobování armády. Na těchto výpravách se dověděli, že na Novém hradě jsou nejen velké zásoby potravin, ale i cennosti z okolních kostelů a panství. Pozořický vrchnostenský úřad na hrad přenesl archiv panství s pokladnou, duchovní z okolních kostelů a klášterů zlaté a stříbrné kostelní cennosti (Vranov, Křtiny, Zábřdovice, Královo Pole), z okolních panství byli tu úředníci s pokladnami (Černá Hora, Rájec, Doubravice), byli tu i řádoví kněží paulánského kláštera na Vranově, premonstráti ze Křtin a ti všichni spořeovali se na bezpečnost hradu se silnou posádkou v rozsáhlých lesích na málo přístupném místě nad Svitavou.

O zkáze Nového hradu traduje se v literatuře i v lidovém podání několik verzí a va -

riant, opírajících se většinou o tendenčně zkreslené zprávy vranovských paulánů (Francisco Talbert: Vranovium seu Aula Virginis z r.1652, Fr.Carlat), rodilých Francouzů z Burgundska, a křtinských premonstrátů (Joannes Millner, Christophorus Angeler), také cizinců, a takřka bez povšimnutí zůstaly relace tehdejšího vrchního úředníka pozořického Bernarda Slavického (1638-1645), které byly chovány v liechtensteinském archivu ve Vídni (oddíl Possoritz 5), Slavický v těchto relacích (celkem 17 listů), psaných jím česky, vylíčil střizlivě, hutně a obsažně stav dominia v obdobích těchto švédských vpádů do kraje, slibuje knížeti podati souhrnnou zprávu s výčtem škod na panství ke konci roku 1645, k níž však již nedošlo, když Slavický 14.prosince 1645 náhle v Pozořicích zemřel.

V relaci datované 3.zářím 1645 vylíčil Slavický dle výpovědí rychtářů vesnic pochod švédského oddílu 500 mužů s plukovníkem Kallenbergem a šesti dalšími důstojníky od Brna k Novému hradu. V tomto švédském oddíle byli dle Slavického i 3 čeští emigranti a mezi nimi Šlejnic (Schleynitz), z rodu Šlejniců, kteří v letech 1615-1620 drželi sousední manský statek Blansko. Tito emigranti ve švédských službách vedli oddíl lesy a zvláště Šlejnic znal prý dobře náš kraj. Švédská výprava od Brna vyhnula se obvyklé cestě údolím proti proudu Svitavy a ubírala se obtížnější, ale lesy krytou cestou od Maloměřic na návrší východně Hádů k Líšni, městečko však minula po jeho západní straně a postupovala k severu, mezi Obcemi a Kanicemi přešla mělké údolí a návrším Babou dorazila navečer k Babicím, kde přenocovala, když kolem vesnice rozestavěny stráže a vojáci nesměli udržovati otevřené ohně. Ve vsi bylo zadrženo několik málo starých mužů, kteří tu zůstali, když mladší a ženy s dětmi vesnici opustili a skrývali se v lese s dobyt看. Kallenbergovi šlo asi o to, aby tito zadržení ve vsi nemohli na Nový hrad podati zprávu, že Švédové jsou v blízkosti.

Kallenberg přenocoval v Hrádku (bývalá vladyská tvrz) u kostela, vojáci pak po usedlostech vesnice i venku. Mezi zadrženými usedlíky byl i tehdejší babický rychtář Tomáš Novotný, který, jak později v Pozořicích vypověděl, byl dlouho do noci Šlejnicem vyslýchán o posádce, zásobách a poměrech na hradě. Jeho výpovědi však mnoho Švédům nepřinesly, rychtář patrně sám mnoho nevěděl.

S ranním rozbřeskem příštího dne (byla to druhá červenc.neděle) hlavní část švédského vojska opustila Babice a severně vesnice příkrou cestou sešla do žlebu Křtinského potoka. V Babicích zůstal menší oddíl o 60 mužích, hlídkující po okolí a byl to tento oddíl, který pak vydrancoval ves a až na dvě zpustošil všechny babické usedlosti (16), nešetřě ani starého kostela a sousedního Hrádku, v němž zničeno a požárem lehlo vnitřní zařízení a také 16 zpustošených usedlostí bylo spáleno. Ve žlebě Křtinského potoka švédské vojsko postupující k Novému hradu zadrželo staršího muže, jehož jméno, ani odkud byl, Slavický ve své relaci neuvedl (patrně je neznal), který pak byl Švédy přinucen pochodovati s nimi k hradu. Pravděpodobně byl to onen z pozdějších pověstí Vávra Vokoun. Slavický však uvádí, že tento muž byl mdlého rozumu.

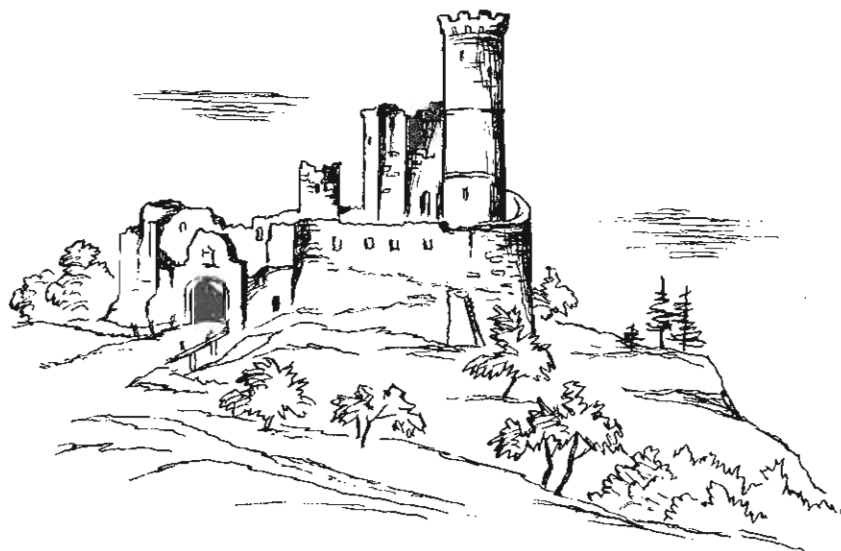
Ve všech zprávách o Vávrovi Vokounovi se uvádí, že to byl olomučanský usedlík, avšak toto jméno se tehdy v Olomučanech vůbec nevyskytovalo a také Josef Pilnáček ve svém díle "Paměti Blanska a okolních hradů", Brno 1927, na str.152.poznamenal, že Vokounovo jméno v blanenských matrikách nenalezl. Ale o několik let později toto rodové jméno se často vyskytuje v křtinské matrice (Státní archiv Brno E 67-71) se zápisy mezi roky 1607-1695, kde se vícekrát uvádí Sebastianus Vokoun, caupo, nebo pincerna ex Kyrteín a jeho manželka Magdalena, tedy šenkýř (hostinský) ze Křtin. Není také důkazů, že by Vávra Vokoun za peněžní odměnu stal se zrádcem a sám se nabídl Švédy přivést k hradu. Alespoň pozořický vrchní Slavický ve svých relacích o tom vůbec neví a věděl-li by, jistě by to ve své relaci knížeti uvedl. A tak pravděpodobně tu působil slepý hněv lidu nad zničenými vesnicemi, když tohoto "muže mdlého rozumu" spatřili se švédským vojskem, štváli ho a on ubíhaje pravděpodobně ke svému domovu ve Křtinách, byl pobouřeným lidem už blízko Křtin dostižen a dle pověsti vržen do propasti jeskyně po němž pak nazvané Vokounka. Avšak i tento konec Vokounův v jeskyni není ničím doložen a není zpráv, že by se pak v této jeskyni našla lidská kostra.

Slavický, který byl přímým svědkem zkázy hradu, výstižně a věcně v relaci vylíčil pád

hradu a jistě správně označuje za viníky tohoto padu hradní posádku s jejím velitelem Janem Křištofem Melzrem (Meltscher ?), který byl lehkomyšlný a často se opíjel vínem, neboť v rozhodné době takřka celá hradní posádka před hradem a při zpuštění mostě a otevřené hradní bráně se bezstarostně bavila hrou v kostky a kuželky a popíjela víno, aniž by stráž bedlivě sledovala okolí hradu a tak Švédové vůbec nezpozorování dostali se ku hradu až na 60 kroků. Jejich útok na otevřenou bránu byl tak nenadálý a prudký, že stráž v bráně nestačila ani zvednouti padací most a bránu zavřít a v krátké, sotva půlhodinové bitce, v níž padl i velitel hradu Melzer, hrad byl v moci Švédů. Slavický uvádí, že i s velitelem padlo 26 mužů posádky a Švédové měli pouze 2 muže raněné. Do dobytého hradu dostavil se pak švédský velitel Kallenberg a nařídil v hradě pobratí vše cenné, zásoby potravin, sudy vína, zbraně, střelivo a dobytek. Místnosti hradu pak demolovány, nábytek vyházen na nádvoří a zapálen, okna vytrhána ze zdí, dveře vyvráceny a spáleny, hradní brána a padací most před ní rozbity a v místnostech hradu založen požár a do ohně vrženy spisy a knihy. Ustrašení vranovští pauláni marně se snažili zachrániti kostelní kalichy a monstrance. Všichni na živu zůstali obyvatelé hradu byli zajati. Bohatá vítězova kořist byla pak příští den na 16 vozech odvezena údolím Svitavy do švédského tábora u Brna a s ní pochodovali i zajatci. Na cestě k Brnu Švédové ještě zpustošili hamry a jeden oddíl vydrancoval vranovský klášter.

Ze zajetí švédského tábora u Brna po několika dnech propuštění vrchnostenští úředníci s Bernardem Slavickým, který již na hradě a pak v zajetí byl nemocen. Do relace napsal, že švédský velitel s ním i zajatými kněžími celkem slušně zacházel. Zajatých vranovských paulánů, rodilých Francouzů, ujal se francouzský vyslanec d'Avancour, že byli propuštěni a část kostelních potřeb z kořisti jim navracena. - Zkázou Nového hradu zničeny také všechny úřední knihy a spisy vrchnostenského úřadu v Pozořicích a tím vzaly za své velmi cenné prameny k dějinám vesnic našeho kraje z doby před třicetiletou válkou.

Karel Páral.

Nový hrad podle kresby z r.1828.

Karel ČAPEK v Bílovicích nad Svitavou

V roce 1904 byl čtrnáctiletý Karel Čapek, kvartán gymnasia v Hradci Králové, upozorněn ředitelem ústavu, že jeho členství ve výboru tajného studentského spolku a autorská účast na tajném studentském časopise jsou neslučitelné s předpisy c.k. školního řádu a že mu tudíž doporučuje, aby dobrovolně opustil ústav, než k tomu bude donucen. Čapek se proto rozhodl, že odjede do Brna ke své o 6 roků starší sestře Heleně, která se krátce před tím provdala za brněnského advokáta Dr. Františka Koželuhu. V Brně navštěvoval Čapek v letech 1905/07 kvintu a sextu I.gymnasia na nynější třídě kpt.Jaroše, nosil skvělá vysvědčení a neobyčejně si chválil své profesory, kterým patrně nevadilo, že jeho první verše vyšly v Moravské Orlici a v jiných brněnských listech. Tehdy se seznámil také poprvé s Bílovicemi.

Koželuhovi bydleli totiž na letním bytě v Bílovicích n.Svit. a to v "Uličkách" (nynější ulici Husově) v čísle 194 u Kalů a jezdili sem pravidelně až do války 1914 a občas i za války. Všichni tři sourozenci Čapkovi lnuli k sobě již od dětství, zejména nejstarší Helena měla pro oba bratry, Josefa i Karla, velké porozumění a oni jí lásku bratrsky opláceli. A tak není divu, že po Karlovi našel o prázdninách k sestře cestu i bratr Josef, malíř. To už jezdili z Prahy, kam se rodiče přestěhovali z Úpice a tak začal r.1909 jejich každoroční prázdninový pobyt v Bílovicích, "v malém domku na vysoké mezi za vsí" (tehdy tam Uličky skutečně končily) "se zahrádečkou a altánkem vpředu, za dvorkem mocně stoupající sráz lesa, hned na počátku pěkného údolíčka "Melatina", v úpatí vranovských lesů." Tak vzpomíná Helena Čápková ve své knize "Moji milí bratři". Byly to hluboké lesy, táhnoucí se širokým pásem nejen k Vranovu a Adamovu, ale bez přerušení v délce 20 km až za Blansko, aby končily teprve těsně před Černou horou. "Sotva jsme vyskočili ráno z postelí, hnali jsme se hned po snídani do lesů", píše Helena Čápková - a museli zajít hezky daleko, až do vysokého bukového lesa před babickou zastávkou, aby našli "bílovické cyklaminy", jak tuto kapitolu svých vzpomínek nazvala.

Karel Čapek na procházce
(autokarikatura)

V Bílovicích seznámili se bratři Čapkové s S.K.Neumannem, který rovněž bydlel v Uličkách a který vzpomíná: "Později v Bílovicích, když za krásných večerů letních se vraceli bratři Čapkové z procházky mimo domek, v němž jsem bydlil, zastavili se tu a tam pod mým oknem s květovanou záclonou. Měli tehdy už za sebou první krůčky k literární kariéře a natahovali si své milové boty..." Přátelství bratří Čapků s S.K.Neumannem trvalo řadu let a projevilo se mimo jiné tím, že Karel Čapek napsal předmluvu k Neumannově Knize lesů, vod a strání a Josef Čapek tuto knihu ilustroval, což jsou trvalé upomínky na jejich bílovský pobyt. Kromě toho ozdobil Josef v březnu 1915 svatební oznámení Neumannových linoleorytem, který představoval Neumannovu desetiletou holčičku Soňu, jak jí mává kytičkou na pozdrav.

Vztah Karla Čapka k Neumannovi a současně jeho vřelý poměr k Bílovicím dokumentuje Čapkův článek v Lidových novinách (otištěný později v souboru Tři články o vlastenectví), který je ostrou polemickou odpovědí Rudolfu Medkovi na jeho článek "Národ nás potřebuje" v Národních listech: "Ale dokud dýchám, nepřipustím, aby někdo vyhazoval z národa dejme tomu S.K.Neumanna, který je komunista a napsal větu, kterou mu ani já neodpouštím; jenže kromě té věty...napsal Knihu lesů, vod a strání, napsal Zpěvy z ticha a mnoho jiného; a tyto knihy nebudou nikdo vyhazovat z české literatury, tak jako nikdo

nebude vyhazovat z české mapy říčku Svitavu a slunné paseky a uličky dědinské a všecko to, co vyslovil básník Neumann tak česky v duchu, tak česky v jazyce, že se tomu češství vyrovná - dejme tomu málokterý z českých politiků od Riegra

Oba bratři Čapkové vraceli se vždy velmi neradi z Bílovic do Prahy, jak připomíná Helena Čapková: "Chybělo tedy něco letnímu pobytu v Bílovicích? Byl skvěle přírodní a prostý, měl však přece jen jednu, zato velikou vadu: trval tak příliš krátce, pár týdnů rok co rok, i když jich byla řada a všechny byly nezapomenutelné!"

Ing H. Mayerhöfer

Poznámka redakce: článek, přestože došel redakci před odhalením desky sourozencům Čapkovým, ponecháváme ho v plném znění.

Salajka v Blansku

Středověká řemeslná výroba potřebovala celou řadu přípravků, které se při neznalosti chemických výrobních procesů získávaly primitivní cestou ze surovin, jež se vyskytovaly v přírodě. Jednou ze základních výrobních pomůcek pro celou řadu řemesel bylo draslo, kterému se také říkalo potaš, salajka nebo flus.

Potaš je v čisté formě uhličitán draselný, K_2CO_3 a jeho výroba a upotřebení bylo známo již ve středověku. Mydláři z něho vyráběli louh, soukeníci mazlavé mýdlo, běličí ho spotřebovali velké množství na bílení plátna, koželuzi a kožešníci jím vydělávali kůže, barvíři a kordovánici se bez něho také neobešli. Hodně ho spotřebovali skláři jako přísadu do skla. Většina těchto řemeslníků si draslo vyráběla sama, zvláště pokud pracovali na venkově a v rámci cechů.

Pro řemeslníky usazené ve městech bylo pálení drasla obtížné. V malém se to nevyplácelo a na větší výrobu neměli zařízení, ani dost suroviny, kterou byl dřevěný popel.

Proto vznikla již někdy v 16. či v 17. století samostatná výroba drasla, která nebyla vázána cechovními předpisy. Draslou si mohl založit každý, kdo k tomu měl potřebné prostředky a kdo získal patřičné úřední povolení. Řemeslníci, kteří sami draslo nevyráběli, nakupovali je přímo u výrobců, avšak velmi brzy se mezi výrobce a spotřebitele vklíněl spojovací článek, lidé, kteří sami draslo nevyráběli ani je nepotřebovali, obchodníci draslem.

Řemesla potřebovala velké množství drasla a tak není divu, že i obchod draslem byl velmi rozsáhlý a v Brně se jím zabývala již na počátku 18. století celá řada lidí. Někteří měli k tomuto obchodu úřední povolení, jiní to dělali na černo. Řemeslníci, kteří draslo potřebovali, dbali na to, aby se jeho cena nezvyšovala, ani jakost nehoršila. Jakmile někdo zasáhl do jejich práv, hned vedly cechy stížnost na magistrát.

V průběhu 18. století převzaly část řemeslné cechovní výroby specialisované dílny, zvané manufaktury. Dělbou práce se v nich dosáhlo vyšší výrobnosti a v důsledku toho stoupla také spotřeba surovin, zejména drasla v oboru textilním. Staré draslouny, zvané potašárny, salajky či flusárny, nestačily krýt zvýšenou poptávku a proto se zakládaly nové podniky.

Původní salajky vyráběly draslo převážně z popela, získaného sběrem z různých vrchnostenských podniků i domácností, novější potašárny však zpracovávaly i popel, který se vyráběl pálením dřeva. Proto byly budovány tam, kde bylo hodně lesů a kde na dřevo nebyl obyt.

Neprodejné dřevo a dřevní odpad, klestí, větve, pařezy, vývratě a souše se v lesích pálily v mělkých jamách, popel se vybíral a odvážel do salajek. Postihla-li les přírodní katastrofa, vichřice či smršť, pálilo se i dřevo hodnotné, aby se rychle z lesa odstranilo a zabránilo se šíření lesních škůdců.

Pálení popela a jeho odvoz k potašárně obstarávali dělníci, zvaní popeláři. Někdy to byli zaměstnanci potašárny, někdy samostatní "podnikatelé", kteří pálili popel ve vlastní režii a prodávali ho. Dělali to v panských lesích, ovšem se svolením vrchnosti a platili za to ročně určitý poplatek.¹

I v Blansku se získával popel ze dřeva pálením, protože již na počátku 18. století se

tam připomíná popelář, který se jmenoval Ondřej Humer.²

Popel "vyrobený" ze dřeva však nestačil zásobit potašárny, proto se i nadále sbíral z panských podniků, z pivovarů, palíren, ze zámků, ze dvorců.

Na panství blanenském nařídil takový sběr Karel z Liechtenštejna, pán na Černé Hoře a na Novém hradě. Vydal dne 2. ledna r. 1613 hospodářskou instrukci, na které mimo jiná ustanovení výslovně přikazuje, že popel ze zámku a pivovaru se musí zpeněžit³, to jest rozprodat do potašárny.

Popel se však shromažďoval i z poddanských domácností. Téměř na každém panství, kde byla potašárna, se popel od poddaných vykupoval a poddaní byli vrchností nuceni, aby popel prodávali, ovšem že ne tam, kam by chtěli, ale do panské potašárny.

Tak si vrchnosti zajišťovaly prosperitu vlastních podniků. Cena popele byla ustálena platilo se obvykle 7 krejcarů za měřici.⁴

Popel z domácností byl na výrobu potaše vhodný, protože to byl popel dřevěný. Dřevo bylo totiž až do počátku našeho století na venkově výhradním palivem. Každé dřevo nedávalo stejné množství popela a každý popel nebyl na draslo stejně bohatý. Výrobci drasla znali ze zkušenosti jak je které dřevo vhodné a měl-li možnost, vybírali si to, které bylo na popel i draslo nejlepší.

Množství drasla, jež se získalo ze dřeva činilo jen zlomek procenta. Proto se výrobou mohlo začít teprve tehdy, až bylo v salajce nahromaděno hodně popela. Popel musel být čistý, nesměl obsahovat uhlíky ani nespálené kousky dřeva. Proto se před zahájením vlastní výroby nejdříve přesíval.

Z vyčištěného popela se získávalo draslo vyfukováním. Provádělo se to ve velkých dřevěných kádích, které stávaly v potašárně v několika řadách. Měly dvojité dno. Vrchní bylo jalové, to jest dírkované, spodní bylo plné. Na horní dno se nastlala sláma, na ni se nasypal popel a upěchoval se. Když byla kád plná, nalila se na popel voda. Brala se k tomu voda dešťová, protože neobsahovala žádné nerostné látky a draslo, obsažené v popelu, se v ní lehce rozpouštělo. Dešťové vody nebylo však vždycky dost, proto se používala i voda z řek a potoků.

Voda, nalitá do kádě prosakovala zvolna ke dnu, rozpouštěla draslo obsažené v popelu a měnila se na slabý louh.

Nad horním dnem musela voda projít vrstvou slámy, ve které se jako ve filtru zachytily drobné nerozpustné částičky popela, které voda při prosakování brala sebou.

Vyčištěný louh protekl dírkovaným dnem a shromáždil se na druhém dnu, odkud se kohánkem odváděl do kádě, zapuštěné v zemi.

Aby se vyloužilo všechno draslo, proléval se popel ještě jednou a to horkou vodou tak dlouho, dokud se všechno draslo nevyluhovalo. Když tekla z kohanků čistá voda, přestalo se s proléváním. Popel se z kádí vybral, napěchoval se do nich nový a celý proces se opakoval. Získaný louh se shromažďoval ve velkých kádích. Když ho bylo dost, přelil se do kotlů, pod kterými se topilo a louh se odpařováním zahušťoval.

Louh, získaný proléváním, obsahoval 20-30% drasla. Odpařováním vody se obsah drasla ve vodě zvětšoval. Aby se získala co největší koncentrace, přiléval se do kotlů stále čerstvý louh, takže kapalina obsahem drasla houstla, až nakonec se všechna voda vypařila a v kotli zůstal černý nebo tmavošedý prášek, surové draslo neboli flus.

Tmavá barva flusu pocházela od organických sloučenin, které se z popela vyluhovaly spolu s draslem, nebo se tam dostaly přes primitivní slaměný filtr. Tyto příměsky barvily draslo na různé odstíny a také je znehodnocovaly. Proto je salajkáři hleděli z drasla odstranit. Někdy se to dělalo tak, že se draslo rozpustilo, roztok se filtroval a znova odpařoval, častěji se však čištění drasla provádělo přepalováním čili kalcionováním. Draslo se dalo do pánví na kalcinační kamna, ve kterých se topilo. Žářem organické látky, které byly převážně sloučeninami uhlíku, shořely a draslo zbělelo. Pražením čili kalcionováním se draslo zbavilo příměsků organického původu, ale vyluhované neorganické látky v něm zůstaly a podle své povahy je barvily do šeda, do modra, do zelena či hněda. Surové i čištěné draslo se dávalo do sudů, v nich se skladovalo nebo posílalo na trh.

Poptávka po drasle, dobrý odbyt a poměrně vysoká cena byly pohnutkami, které nutily vrchnosti, aby zřizovaly draslowny, zbavily se tímto způsobem nehodnotného a neprodejného dřeva a zvýšily výnos svých panství.

Tyto hospodářské důvody přiměly také blanenskou vrchnost, že zřídila na svém panství potašárnu. Stávala v Blansku blízko staré palírny. Tato poloha nebyla volena náhodně, kombinace papírny s potašárnou byla obvyklá i na jiných panstvích. Palírny čili lihovary potřebovaly totiž ke svému provozu velké množství dřeva a popel z něho se zužitkoval v potašárně.

Kdy byla blanenská salajka založena nevíme, v roce 1717 však již pracovala a její výnos zaznamenán v účetních knihách panství. Byl na tehdejší dobu značný, činil 256 zlatých 17 krejcarů ročně⁵. Vrchnost vyráběla tehdy draslo ve vlastní režii.

Výnos hospodářských poměrů v 18. století šel k tomu, že vrchnosti hospodařily ve vlastní režii pouze na dvorech, kdežto podniky přidružené výroby, mlýny, palírny, papírny, salajky i pivovary, které potřebovaly odborné pracovníky, raději pronajímaly za roční činži.

I blanenská vrchnost začala uvažovat o pronájmu své potašárny. Aby se zjistilo, zda je to pro panství výhodnější než pálit draslo ve vlastní režii, sestavil blanenský důchodník Jiří Grosl v r. 1736 podrobnou kalkulaci. Podle jeho údajů vyrobila potašárna za rok 23 beček (Fäser) drasla. Bečka pojala 8 centýřů, což činilo 184 centýřů. Centýř potaše stál 8 zlatých, takže hrubý výnos ze salajky byl odhadnut na 920 zlatých. Tento obnos se však snížil o výrobní náklady, které podle Graslovy kalkulace byly následovné: na jeden centýř drasla se spotřebovalo 30 měric popele, na výrobu 184 centýřů to bylo 5520 měric. Měřice popele se cenila na 6 krejcarů, stál tedy popel 552 zlatých. (Zlatý se totiž počítal po 60 krejcařích). Centýř vážil asi 52 kg. Po odečtení výrobních nákladů byl tedy čistý výnos potašárny 368 zlatých.

Groslova kalkulace byla celkem správná, odpovídá kalkulaci jiných potašáren z této doby a úředním odhadům, které připouštějí, že čistý zisk na centýři drasla činil 2 zlaté.

Je zajímavé a mohlo by se nám zdát divné, že Grosl neuvádí ve své účetní rozvaze cenu práce, potřebné při výrobě drasla. Vysvětlení je jednoduché. Dokud pálila vrchnost draslo ve vlastní režii, obstarávali všechny nebo převážnou většinu prací, spojených se sběrem a odvozem popela robotníci zdarma. Rychtáři na některých panstvích na tuto práci dohlíželi a mívali od nájemců nebo od vrchnosti "premie" za svezení popel a sice krejcar za měřici. Když potašáren přibývalo, neudržela se cena drasla na 8 zlatých, klesla na 7 a cena suroviny popela stoupla ze 6 na 7 krejcarů za měřici.

Tím se výnosnost potašáren pochopitelně snižovala. Proto vrchnost raději potašárnu pronajala. Nájemce nemohl ovšem rázem nahradit všechny robotní práce prací námezdní, proto mu vrchnost přidělila k jeho užitku jednoho robotníka a jeden povoz, který měl svážen k salajce popel z robotní povinnosti, tedy zdarma. Kdo potašárnu od vrchnosti v tomto roce pronajal - nevíme. Nájemci bývali většinou židé a jeden z nich jménem Palme, původem z Boskovic, se ucházel o nájem potašárny v Blansku v roce 1742.⁷

Potašárna v Blansku pracovala i v roce 1750, kdy jí vrchnost přiznává v tak zvané dominikální fazi, sepsané k daňovým účelům, jako svůj majetek. Byla patrně pronajata, jak bylo tehdy obvyklé. Jaké bylo její vnitřní vybavení v této době, nevíme, soupis inventáře se zachoval z doby o něco pozdější, z roku 1765. Podle něho byly v potašárně 3 velké železné kotle, železný džbán, určený patrně na přelévání louhu, kachlová kamna, 17 kádí a jedna železná tyč na míchání louhu.

Jak stoupala poptávka po drasle, rostl i počet potašáren. Zakládaly se všude, kde k tomu byly jen trochu vhodné podmínky. Rozvojem tohoto odvětví průmyslové výroby i zákládáním jiných podniků vzrůstala neúměrně spotřeba dřeva, takže se v některých oblastech začal pociťovat jeho nedostatek.

Dřevo zdražilo a jeho nedostatek se měl zmírnit dovozem ze vzdálených lesních oblastí, kde bylo dřeva nadbytek. Doprava povozy byla drahá, proto se uvažovalo o plavení po vodě a dělaly se v 6 letech 18. století i praktické pokusy plavit dřevo do Brna po Svatce

i po Svitavě. Úřady, vyburcované nedostatkem dřeva, snažily se omezit jeho spotřebu. Nařídily, že podniky, které spotřebují hodně dřeva, hamry, hutě a salajky mohou být zakládány jen s předchozím úředním povolením. Kromě tohoto omezovacího postupu vyvolal nedostatek dřeva ještě celou řadu opatření.

Především donutil národohospodáře, aby se touto otázkou zabývali a nějak ji upravili. Z četných diskusí, návrhů, podání a jednání se dospělo k názoru, že nestačí jen v lesích těžit, že je nutno o les pečovat, nezmenšovat jeho plochy, kácet podle plánu a nové lesy vysazovat. Shrnutí těchto snah vtělila Marie Teresie a Josef II. v lesní zákony, které daly základ modernímu lesnímu hospodářství.

Rozvoj textilních dílen - manufaktur - v druhé polovině 18. století měl za následek, že potřeba drasla nesmírně stoupla. Nejvíce se ho spotřebovalo na bílení plátna. Salajky se vyplácely a tak vrchnosti rušily svoje méně výnosné podniky a měnily je na potašárny. K takovým změnám došlo i v okolí Blanska. V roce 1750 změnila vrchnost svoji sklárnu v Olomučanech na flusovnu.⁷

V roce 1762 nebo krátce před tím začala pracovat další salajka.

V blanenském okolí a sice v Milonicích tam stávala uprostřed vesnice při staré královské cestě z Brna do Prahy velká zájezdní hospoda. Když byla v letech 1752-54 postavena nová císařská silnice, vyhnula se její trasa Milonicím i hospodě. Formani tam nezajížděli, pocestní se nestavovali, nechtělo se jim z dobré, tvrdé silnice na rozježděnou, blátivou cestu. Hospoda začala upadat a proto ji vrchnost změnila na potašárnu. Zpráva o tom byla zachycena v protokolu o přeměňování hranic mezi panstvím blanenským a černo-horským v roce 1762.⁸

Další potašárna v blanenském okolí měla být zřízena v Lažanech a měla zužitkovat přebytky dřeva z velkých lesů horského masivu mezi Svitavou a státní silnicí. Dne 20. června 1783 žádal žid Baruch Marcus brněnský magistrát, aby směl postavit potašárnu na kuřimské části vesnice Lažan. Chtěl při ní mít také palírnu a výčep piva. Po vrchnosti chtěl, aby mu na to poskytla 6/8 měřice pozemku a sliboval, že nebude konkurovat kuřimské palírně a popel že bude nakupovat od obyvatel cizích panství, to jest blanenských a černo-horských. Kdyby však vrchnost chtěla postavit potašárnu vlastním nákladem - nabízí, že bude platit 20 zlatých nájmu a že bude náklady stavby v termínech splácet. Žádost byla zamítnuta s odůvodněním, že na Kuřimském panství jsou již dvě potašárny, které stačí popel od poddaných vykoupit.

Prosperita potašáren se udržovala po celé 18. století a přešla i do století devate - nátého. Způsob výroby zůstal stále stejný, jen počet kotlů se v některých potašárnách zvětšoval.

Tak tomu bylo i v Blansku. V roce 1809 se tam pálilo draslo ve 4 kotlích, značně velkých. Každý z nich měl 5 věder obsahu.⁹ Vědro mělo asi 51 - 52 l, tedy kotel pojal naráz 250 l louhu. Počítáme-li, že louh byl asi 25%, vypálilo se z kotle 50-60 kg flusu. Do kterého roku blanenská potašárna pracovala, nevíme. Patrně zanikla v třicátých letech min. století, protože ve vceňovacích aparátech v letech čtyřicátých se už neuvádí.

Jistě nás bude zajímat, proč salajka v Blansku zanikla. Důvody byly obdobné jako u jiných podniků toho druhu. Dřevo, ze kterého se pálil popel, stouplo v ceně a výroba se tím velmi zdražovala.

Na přelomu 19. století začíná rozvoj průmyslové chemické výroby, která dovedla najít také lacinější způsob výroby potaše. Začal se vyrábět chemickou cestou z chloridu draselného a tato výroba zatlačila úplně dělání drasla loužením dřevěného popela.

Rostislav Vermouzek.

1/ Josef Pilnáček: Paměti Blanska a okolních hradů 207, 208.

2/ Vlastivěda moravská: Okres Nové Město na Moravě.

3/ Zemědělsko-lesnický archiv Zdár II, statek Pernštejn, nájmy z let 1754-1853

4/ Měřice - asi 50 l.

5/ Josef Pilnáček: Paměti Blanska a okolních hradů.

6/ Josef Pilnáček: Paměti Blanska a okolních hradů 207, 208

7/ J. Chylík: Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí roč. III. čís. 1. str. 11, 12.

8/ AMB Wichschofasadministration - Registratur 40.

9/ Dr. J. Wankel: Bilder aus der Mährischen Schweitz 100.

Bezručovy listy příteli Th. Strejciovi a jeho rodině

Mezi nejdůvěrnější Bezručovy brněnské přátele patřil poštovní úředník Theodor Strejcius (26.3.1871 - 18.7.1943), s nímž se básník znal od počátku století, a u něhož v Brně-Zabovřeskách (dříve Hálkova 56, nyní Marie Steyskalové 60) po řadu let bydlel; musel odejít od něho za druhé světové války a odstěhovat se do Kostelce na Hané ke svému příteli dr.Ant.Pírkovi. Theodoru Strejciovi věnoval pozornost ve svém příležitostném tisku Opuštěný dům již J.L.Krejčí (5.svazek knižnice UM 1947, 34 str.), vylíčil v něm retrospektivně svoje i Strejciovy vzpomínky na Bezruč z let 1939 - 1945. Jsem upřímně zavázán Rud. Gazdovi z Veverské Bítýšky, že mne upozornil, že by u příbuzných zesnulého Th.Strejcia mohla zůstat ještě nějaká bezručovská zajímavost, a zejména Jaroslavu Mrhačovi, manželé Strejciovy neteře, za laskavé zapůjčení několika básnickových listů rodině, které zde otiskujeme, litující jen, že se jich nedochovalo více. Přesto však i tyto dopisy zajímavě dokreslují některé dřívější edice bezručovské korespondence a básníkův život.

Nejstarší z korespondence jsou tři pohlednice z r.1908: Dne 5.8.zasílá Bezruč "Upřímný pozdrav ze Stražiska" u Kostelce na Hané a poznamenává: "navštívil jsem Dona v Olomouci" (jímž pravděpodobně mínil Strejciova bratrance Jana nebo některého jiného společného známého). Dne 16.10.1908 zasílá poštovnímu úředníku na Josefskou ulici pozdrav z Úsova, 22.10. vzpomínku z Kostelce na Hané s tímto textem: "Milý pane Str., hledě ku sibirské zimě, ztrácím se v sobotu z Kostelce a jedu do Vídně za bratrem! Skalice tedy padá. Do vidzenia! S pozdravem V." Bezruč - jak vidno ze zprávy - chtěl podniknout zřejmě výlet do Skalice nad Svitavou, kde se měl setkat se Strejciem, eventuálně ještě s jinými přáteli, protože však odjel za bratrem Otakarem do Vídně, odvolává výlet.

I když se mezi Strejciem a Bezručem vytvořilo velice důvěrné přátelství - Bezruč Strejcia nazýval přátelsky Labužník, Lab, Old Lab a jinak - o čemž je mnoho svědectví např. v jeho korespondenci s Karlem Rackem (15.svazek Vlastivědné knižnice časopisu Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí, 1964), Bezručův písemný materiál se v Strejciově pozůstalosti téměř žádný nezachoval s výjimkou několika konceptů básniček ze třicátých let a s výjimkou několika listů z r.1943 a z doby pozdější rodině. Avšak i tyto dopisy jsou cenné a zasluhují vydání v našem časopise.

Je důležité, že můžeme doplnit částečně ztracenou básničku z Rackovy pozůstalosti (edice Milý Tučňák, 1964, č.23) o první dvě sloky, otisknout Bezručův dodnes neznámý koncept gratulace k otevření výstavy Macharova života a díla v Kolíně dne 24.2.1934, otisknout básničku k 4.4.1937 a upozornit na varianty básničky Večer v Čejkovicích 24.5.1939 (srv.Kučík-Ficek, Bibliografie I, 1953, č.319 aj., dále KFB). Ve Strejciově pozůstalosti se dochovaly básničky k povýšení Kateřinek na město (KFB, č.394) a Vítr otec, voda matka (KFB, č.108). Z téže doby pochází asi také koncept dopisu předsednictvu lyžařských závodů (22.1.1933) a česko-francouzský list I.E.Arciniegasovi, equadorskému vyslanci v Panamě (bez data).

1

In margine

Tluče jarý Tučňák
tluče na buben
a vyzývá smečku
smečko, vyraz ven !
Vyraz křepko na Šmelcovnu,
pozdravit vesny královnu,
hola huse hej,
nikdo nemeškej !

Slusmívá se,
sílí stromečku,
na Šmelcovně prase
čeká na smečku :
..... na prahu vrtí
jelita krví nalité
staví před smečku,
chrcustej synečku.

(Jarní píseň tučňácká ex anno 1931, srv. Milý Tučňák, čís.23.)

Jan Strejcius
1873 - 1954

Theodor Strejcius
1871 - 1943

2

Koncept gratulace k otevření výstavy Macharova života a díla (1934 - 24.2.) v museu básníků Legera a Machara :

Dnes v kolínský velký den
budu v duchu přítomen.
Strom, jenž mezi Vámi vzkvet,
hleď do nebe do sta let!

3

Večer v Čejkovicích 24.5.1939 :

Ne racek stříbrný tu mořskou x/ nad hladinou,
ne šuhaj ztepilý to nad osmahlou děvou,
ne motyl - admirál tu hýbou nad kalinou,
sivá hlavička ta nad moravskou révou.

Petr Bezruč

x/ ne mořský ! - jsem z východu.

xx/ Nikdy čejkovické! - Držte mužové čejkovští řeč dědů! Ti mluvili dobře.
(Srv. jiný text in KFBI, 319).

4

K 4.IV.37.

Těž už kolem lysé lebky
stáří - brouk roztáhl krovky ?
Buďa vždy stařeček křepký,
táhněte to do té stovky.

5

Žádám Vás zdvořile, abyste mne neuváděli v čestném předsednictvu lyžařských závodů.
Netázali jste se mne o souhlas, jak jednají spolky jiné, a já nechci asistovati při podobných parádách.
22.I.33. Bezruč.

Monsieur Ismael Enrique Arciniegas
1er ambassadeur d' Ecuador
à Panama.

Vzácný pane, vděčně kvituji Vaši laskavou pozornost k autoru knihy "Sl.písň" - Kam až se nedostala, díky Vám, lyra, na níž bych nekladl váhy ?

Přeji Vám mnoho krásných dnů životních v slunečné vlasti Vaší a zůstávám s šetrnou úctou oddaný

A Son Excellence Monsieur -----
Ambassadeur de l' Equateur à Panama (jinou rukou)

Monsieur, J'aide obligations de l'aimable attention que Votre Excellence a bien voulu prouver à l'auteur des chants silésiens. Que les cordes de mon luth, que moi - même n'esti mais pastant, réson neut loin par le mérite de votre Excellence !

En prononçant le soutraill qu'encore beaucoup d'heureux jours soient destinés à Votre Excellence, dans sa belle patrie ensoleillée je vous privé d'agréer l'assurance de ma considération distigué.

(bez data)

V Strejciově pozůstalosti se dochoval bohužel jen jeden nedatovaný dopis básníka asi z r.1942 či 1943 (7 června) zaslaný příteli Theodorovi :

"Milý starečku, předně Vám děkuji za zprávu o jmenech osad žádaných; za druhé Vám posílám povinný Lagerzins 1200 K. Za třetí podávám truchlivou zprávu, že mně byl zabaven, vlastně teprv zapsán srub na ďábelském ostrově pro případ evakuace, zvl. Vítkovic - a dá se čekat, že nepřítel je napadne, jako napadl Plzeň. Rád bych si tam zajel ještě na 2 - 3 dni, dokud je to možné; byl na Hamrech a Ostravici komisař od okresního úřadu a všechny chajdy visitoval a přehlížel ! - Píšete, že Vám zdraví vypovídá, latinské přísloví praví: Stáří je sama nemoc ! Musíme to tedy nésti, kdož jsme přežili sedmdesátku ! Já jsem přežil mírnou zimu poměrně dobře, kostečky příliš netýraly a chřipku jsem zahnal slivovicí, jak jsem Vám už psal. Ale od února mne hrozně trápily nervy - víte snad, že jsem v Brně vždy chodil na jaro do hydrotherapie - držela mne už čtyřicet let nad vodou! Ale zde ne - ní - (v Opavě také byla) - a tak jsem byl odkázán na brom a baldian, jež jsem furt požíral a si je platil, neb jsem se obával, že mi je léčebný fond zarazí skrze množství výloh - a nechtěl jsem felčara předpisujícího uvést do nesnází. Je to bratr Bachratcův a ležel 70 dní se zápallem ledvin, felčar druhý už upozorňoval na blízkou katastrofu - na štěstí sice vyvázl, ale musí se mět na pozoru, ledviny jsou stroj velmi delikátní, těžko se spravují ! Šak šel na ně můj nejmladší bratr notářský. Ale psal mi též Tučňák, že to s ním není dobré. Už v r.40, kdy jsem byl v Brně naposled, mne upozorňovala Tučnice na zvláštní příznaky, ohrožující zdraví Tučňácké. Vidím, že to s námi se všemi jde s kopce.

Do Prostějova se dostala dcera Busrlete do lékárny, beru od ní brom a aluesl za levné ceny. - Protože se možu koupat, dni jsou teplé, se nervy polepšily. Snad to zase vydržím jaksi do konce roku? - Fajčím tuze málo, večer drobnou pipku neb 1/2 portorička. Vy už musíte sedět doma či na zahradě - i tak je možno se ještě do té osmdesátky udržet. Buďte zdrav !

old ----

Konec války dosud nedohledný, ač optimisté jej čekají brzy."

(Vysvětlivky: jména osad žádaných ... nelze usoudit, o jaké osady šlo, zřejmě jen o názvy některých obcí k Bezručovu filologickému zkoumání. - Lagerzins - něm. nocležné, ná-

jemné. Jak vyplývá z dalších dopisů, Bezruč svému příteli platil nájemné i v době, kdy již bydlel v Kostelci na Hané. - Srub na ďábelském ostrově - Bezručova chata na Ostravici, okr.Frydek - Místek, dějiště Maryčky Magdónové. - Hydrotherapie - vodoléčba.

Brom a baldián: V lékařství se užívají jako sedativa, prostředky pro uklidnění, Calcium bromatum, Natrium bromatum a Amonium bromatum. Baldián - nářeční lidový název valeriánu, kozlíku lékařského, v lékařství se užívá Radix valerianae - jeho lihový extrakt, čaj. - Alluesl, aluel, alues - lidové názvy aloe, rostliny užívané v lékařství jako projímadlo. Buserle, Bachratec - Bezručovi a Rackovi přátelé, blíže o nich v úvodě k edici Bezručových listů Rackovi. - Tučňák - Karel Racek, viz tamtéž, Tučnice - manželka K.Racka. - Pipka - dýmka, z anglického pipe. - Portoričko - název cigára /.

8

Po smrti svého přítele (18.7.1943) napsal básník paní Kláře Strejciové v Brně, (kondoloval jí osobně na pohřbu) list tohoto znění, týkající se jeho majetku v domě přítelově:

"Chtěl jsem své věci uschovat u Racků, ale mají tam přece málo místa, jako jinde. Proto přijedu s vozem příští týden, asi v úterý neb středu, nebo čtvrtek dopoledne z Kostelce a naložím vše, což mého jest. Je mi líto, že musím opustit pro vždy tu jizbečku, kde jsem několik let rád žil u svého starého přítele Theodora, byl bych se po válce na zimu zase vracel, jako vždycky. Ale když nesmí nikdo mít dva byty! - V červnu jsem poslal Theodorovi nájemné (za knihy) 1200 korun ročně, tedy do konce tohoto roku. Platil jsem tedy 100 korun na měsíc, za uschování, - ač dobrotivý Theodor chtěl jen 50 K - což bylo málo. Říkal jsem mu, aby si tam vzal nějakou slečnu, které by knihy nevadily - ale on nechtěl nikoho neznámého v domě. Je mi velmi líto, že nám odešel, byla to dobrá duše, ztratil jsem přítele! - V kostele jsme byli s p.Divíškem, Rackem a Opletalem, pak jsem zase jel rychlíkem do Kostelce.

Své neštěstí neste trpělivě."

(22.VII.43)

Vlad. Vašek

9

Bohužel k plánované cestě nedošlo, neboť

"Na Hané nastaly žně 24.července, rolník nemůže vyjet! Prostějovští speditéři smějí jezdit jen do 50 km a do Brna je 54 ! Prosím tedy, abyste ty mé krámy tam laskavě pone - chala, přijedu pro ně hned po žních, tedy jistě před 15.srpnem, což bych Vám ještě oznámil. Myslím, že pan Mrhač, který se k Vám nastěhuje, se též hned nepostěhuje - vždyť může dát výpověď až na 1.srpna! Snad tedy nebude zle pro ten malý odklad, zaviněný žněmi?

Snad by mi pan Jan Strejcius mohl napsat karetku, jak o tom soudíte?

Kostelec na Hané 28.VII.43.

Vl.V.

s pozdravením.

Poznámka: Jan Strejcius, bratranec Theodorův, tchán Jaroslava Mrhače, jemuž je adresován další dopis - č.10.

10.

Milý Don, odevzdal jste mi před pěti měsíci obálku, na níž bylo napsáno rukou zesnulého Theodora Strejciusa, mého brněnského hostitele, mé jméno. V ní byly čtyry talony stavebních losů - tedy ne losy samy, ty byly už v umořovacím tahu taženy a vyplaceny, nýbrž jen talony. Měl jsem 4 talony já a 4 Theodor Str. - musili jsme před lety je jako státní úředníci koupit. - Dokud losy nebyly taženy, dbal jsem tažebních listin, ale po umořovacím tahu a výplatě peněz jsem se o talony nestaral. Měl jsem je v Žabovřeskách, asi v zásuvce stolu neb ve skříni mezi svými papíry, kde nevím, přišel na ně po mém odchodu do Kostelce Th.Strejcius a vzal je k sobě. Talony ceny nemají, ale hrají dále při

tahu. Já jsem je považoval za věc bezcennou, člověk nikdy nevyhraje, na výhru z loterie spo-
lehají jen lidé prostí. Hostitel T.Str. dal je po mém odchodu přehlédnout známým bankov-
ním úředníkem - nevyhraly, psal mi o tom do Kostelce. Vzal jsem to na vědomí, více se o
ně nestaral, ale on je jako dobrý hospodář uschoval, kde nevím, - a také jsem jich nežá-
dal! - A když jste mi tu obálku s talony odevzdal, v obálce pod mým jménem, byl jsem pře-
svědčen, že jsou to moje talony a odložil je stranou, kam nevím, není vyloučeno, že do
koše, do škartu, jako věc nepotřebnou. Po Vašem listě jsem prohledal zdejší zásuvky, papí-
ry své, knihy - talony nikde! Budu sice hledat dále, ale myslím, že marně! Dostávám kaž-
dý rok losy od dobročinných spolků, zaplatím je a losy odložím do koše, do škartu, neb
vím, že nevyhraju! - Píšete mi, že je paní Klára Str. po Vás žádá, že prý patřily zesnu-
lému Theodoru Str. - Ale proč je dal do obálky s mým jménem? - Vy jste je právem považo-
val za moje talony a já též! A já je nemám! - Píšete, že je ještě pět tahů, na nichž by
byly ztracené talony účastny. Myslí-li paní Klára Str., že by vyhrály, nech napíše na ře-
ditelství státních dluhů, že se jí při smrti pana T.S. ztratily, aby to ředitelství vzalo
na vědomí pro případnou výhru. - Ale bylo by lépe, aby na to hleděla jako já, že nic ne-
vyhraje.

Číslo, jež má zapsané, nech oznámí do Prahy. Kdyby ty talony opravdu patřily Theodo-
ru Str., - musily by být mé talony v Žabovřeskách, neb já jsem jich nevzal a zde jich ne-
mám. Ale já ovšem se po nich nesháním - vždyť nic nevyhraju a nikdy nic nevyhrál!

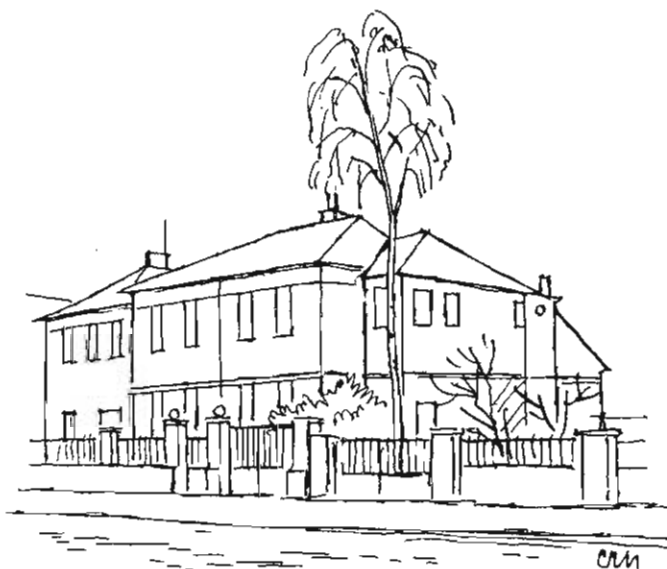
Pozdravuji Vás pěkně

20.II.44.

Vladimír Vašek

Po r.1945 psal Bezruč opět paní Kláře Strejciové (v Brně 16 Hálkova 56). Vzpomínal, že:
"Měl jsem ve svém pokoji krásný obraz věnovaný prezidentem Masarykem, jeho fotografii.
Když jsem se ztratil na Hanu (dostal jsem výstrahu, abych z Brna odešel, šel na mne ge-
stapo Jindřich Hlava), říkal mi Theodor, že se bojí nové prohlídky a že obraz schoval u
svého dobrého známého. - Theodor potom zavřel oči a já jsem se nedozvěděl, kam ten obraz
schoval! Neříkal Vám snad, u koho jej schoval? Neobjevil se snad náhle po válce u Vás?
Přeji Vám zdraví do nového roku a prosím o odpověď.

Vladimír Vašek Kostelec na Hané".

Domek Strejciův v Brně - Žabovřeskách

Korespondenci rodině Strejciově uzavírá dopis Jaroslavu Mrhačovi, pošt.úř., Brno 16, Hálkova 60 ze dne 23.9.46.

"Pane kolego, napřed děkuji za vzpomínku k 15.IX. a pak za pozvání k rodinné slavnosti - posílám pozdní blahopřání - drží mne stará galanka, rheuma, takže chodím velmi zle, - mám tu návštěvou každý rok a do lázní se mi nechce.

Psal mi p.J.L.Krejčí z Řečkovic, že v almanachu Rovnosti vyjde črta "Opuštěný dům"- Hálkovy ul. se týkající. Je tam i obrázek, kde "Old Labužník" s fajkou stojí před chalupou. Byla to dobrá duše, dobře se starající o svého hofera a všechny návštěvy vyhazující.

Pozdravuji Vás pěkně a přeji zdraví."

P.B.

13.

Zajímavé jsou rovněž "Laskavé pokyny pro návštěvy", jež byly napsány rukou P.Bezruč v jeho pokojíku u Strejciů, na něž mne upozornila paní Mrhačová:

Pro solidní návštěvy

I

Návštěvníku, budiž zdrav !
I když anděl jsi nevinný,
více jak tři čtvrti hodiny
neseď zde - a potom plav !

II

Jenž překročíš ten práh medle,
netýrej tvář nebohů,
mám chrobaka zlého v hrdle
a krákorat nemohu !

Pro návštěvy chtějící zde tábořit:

Ostaneš - li přes hodinu,
tak tě k srdci nepřivinu;
nýbrž čas tvým žvastem hřeře
ven vyrazím s tebou dveře.

Pro žurnalisty: I

Jeskyně anachoretů,
cizích žvatlavému rodu.
Vetřelec jakýsi je tu ?
Buď zaráz vylit za vodu !

Pro žurnalisty: II

Když jste přišel, Satan s Vámi!
Tichý tvor s krčkem vadným;
Bůh mne tresce návštěvami,
ač nemluví s čertem žádným.

Nejsem laděn k rozmluvě
aniž k jakým žertům,
zvíře, jež k mé skryši jde,
nech jde ke všem čertům !

Tolik zajímavého na Petra Bezruče zůstalo v tichém domě na Hálkově 56 - Marie Steyskalové 60. Bylo by jistě pietní úctou k básníkovi, kdyby bylo možno v rámci příprav 100. výročí jeho narození odhalit na tomto jeho někdejším příbytku pamětní desku !

Jan Skutil .

MYSLIVNA LIŠKY BYSTROUŠKY

Péčí Osvětové besedy v Bílovicích nad Svitavou byla za slunného počasí v neděli odpoledne 30.května 1965 na myslivně v Palackého údolí za sokolovnou odhalena pamětní deska s nápisem "Myslivna lišky Bystroušky". Byly to právě okolní lesy, které inspirovaly Rudolfa Těsnohlídka, aby napsal k žertovným kresbám Stanislava Lolka povídku "Liška Bystrouška", která se tak zalíbila Leoši Janáčkovi, že jí dal nezapomenutelnou operní podobu.

Na zahájení této milé slavnosti se rozezvučely údolím lesní rohy v podání posluchačů VŠZL v Brně, uvítací řeč jménem OB přednesl Karel Dušek. Slavnostní projev promluvil Dr. Jan O. Novotný z Brna, dále z povídky Liška Bystrouška přečetla úryvek pí. Kamila Kramperová - Poláčková. Pak následovalo převzetí desky do péče Lesního závodu VŠZL Brno (ing Macharáček) a na ukončení opět zazněly lesní rohy.

Slavnostní projev Dr. J. O. Novotného:

Vážení přátelé, jen málokterá obec se může pochlubit tím, že ji navštěvovaly významné umělecké osobnosti tak početně jako vaše Bílovice. Jezdila sem k vám národní umělkyně Marie Majerová, bratři Čapkové, Jiří Mahen, Petr Bezruč, Viktor Dyk a celá řada dalších spisovatelů, básníků, malířů, hudebníků a divadelních umělců. Lákalo je vaše útulné letovisko v krásném údolí, do něhož se hrne zeleň i vůně se všech okolních zalesněných stráňí a v němž věčně zpívá, šeptá i bouří řeka Svitava. Velikého významu nabyla pro ně jistě vaše obec také tím, že tu byl před první světovou válkou stálým obyvatelem průbojný a energický Stanislav Kostka Neumann a za jejího trvání i čtyři roky po ní Rudolf Těsnohlídek, často plachý samotář, poznamenaný nezacelenou jízvou v srdci po předcházející tragické smrti jeho první choti. Oba tito básníci a spisovatelé tuto krajinu milovali, procházeli křížem krážem po cestách i necestách všemi lesními sečemi, žleby i návršími a prožívali tu své bratrství se stromy, ptáky i zvěří. Pro oba bylo toto kouzelné přírodní prostředí živnou půdou bohatých prožitků i myšlenek, a proto je oslavili literárně několika díly. Neumannovu hymnu veršů v "Knize lesů, vod a stráňí" jste již připomněli natrvalo na jeho monumentálním pomníku při vstupu do tohoto údolí Palackého. Dnes se tu veřejně hlásíte k Těsnohlídkově slavné povídce "Liška Bystrouška" zasazením pamětní desky na této lesovně.

Avšak vaše rozhodnutí a vaše dnešní akce vzbudí pravděpodobně leckteré námitky nebo aspoň otázku: "Je tato myslivna opravdu tou myslivnou z Těsnohlídkovy knihy?" Vždyť dosud se obvykle uvádělo, že Rudolf Těsnohlídek umístil děj své povídky do prostředí kolem lesovny mezi Soběšicemi a Útěchovem, protože použil jejího názvu "U jezírka" s malou změnou pro svou Jezerskou myslivnu.

K tomu je zde nutno uvést několik důvodů, které ukazují, že je vaše akce zcela oprávněná. Rudolf Těsnohlídek začal psát "Lišku Bystroušku" k obrázkům Stanislava Lolka ve zdejší bílovické bydlišti v nádherném podjaří roku 1920 a než se dal do první kapitoly, šel naslouchat hovorů dřevařů v lese, jak sám napsal. Znal dobře všechny lesy kolem Bílovic, ale velmi často a rád chodíval sem do Palackého údolí a odtud nahoru po lesních stráňích až na hřeben vrchu, kde bylo místo zvané Ráj nebo Ráječek. Vracel se pak Kozím žle-

ben, to je dnešním Těsnohlídkovým údolím, a někdy postupoval směrem opačným. Tam nahoře našel Rudolf Těsnohlídek se svými přáteli o vánocích roku 1919 odložené jedenáctiměsíční děvčátko a tam byl také jeho domov, jak řekl ve verších své vrcholné básnické sbírky "DEN", kterou psal rovněž zde v Bílovicích a v jejíž intimní zpovědi rozezpíval všechny zvony svého citlivého srdce.

Ta cesta údolím ! Vyš rozkládá se za ní
seč, kterou RÁJEM zvou, jezero vůně lesní,
kam ticho stéká se s hřebenů táhlých strání
a vítr zmlkaje přelétá chvatně přes ni.
To býval domov můj. Sem srnčí přijde z hvozdu
ve zraku tklivý strach a smutné přemítání,
proč bloudí člověk sám a v bolest svou se vesní,
když roztál všude sníh a zpěv už jásá drozdů.

V lesích zcela nedaleko této myslivny byl tedy Těsnohlídkův básnický domov. To byla krajina jeho srdce, naplněného někdy životní pohodou, někdy bolestí a nejistotou. Tam vedl později také hudebního skladatele Leoše Janáčka, aby mu ukázal tato místa, na nichž sám promýšlel a prožíval v duchu svou "Lišku Bystroušku". Svědkem této cesty byl tehdy akademický malíř František Koudelka a jeho svědectví je velmi důležité i významné pro lokalizaci Těsnohlídkovy povídky.

A právě na těchto svých častých procházkách do poleší nad Palackého údolím musel Rudolf Těsnohlídek pokaždé projít kolem této pěkné bílovické myslivny, kterou již objímá les a která má všechny typické znaky lesoven včetně zeleně natřených oken a jelení palice s paroží čtrnáctěráka. Liška se tu může přiblížit z přilehlé stráně lesa nenápadně až k plotu dvora a také zde byla skutečně ještě před několika roky zastřelena při návštěvě kurníku myslivny. Z celé dějové souhry Těsnohlídkovy knihy o Lišce Bystroušce i z informací starých pamětníků a jeho nejbližších přátel je zjevné, že právě na tuto lesní samotu autor myslel, když psal o revírníkovi a o různých šprýmovných scénkách, které viděl kouzelným sklíčkem své umělecké fantazie. Je nepravděpodobné, že se Těsnohlídek zaměřil na soběšickou myslivnu "U jezírka", která je od Bílovic vzdálena 5 až 6 km. Kdybychom věřili v účast této lesovny v Těsnohlídkově povídce jen proto, že si autor vypůjčil její název, museli bychom důsledně také věřit, že jezerský revírník chodil deset kilometrů cesty přes lesy k pravidelným schůzkám s farářem a rektorem do Křtin, a to také jen z důvodu, že Těsnohlídek použil názvu tehdejšího křtinského hostince "U Pásků". Kromě toho bychom se při víře v soběšickou myslivnu dostali do rozporu s oním textem jeho knihy, v němž je uvedeno, že se líšeňský obchodník Harašta setkal s liškou Bystrouškou někde na cestě z Babic do Habrůvky. Tato místa jsou příliš daleko od myslivny "U jezírka" a na opačném břehu řeky Svitavy.

Rudolf Těsnohlídek použil ve své povídce o lišce Bystroušce několik místních názvů z různých konců bílovického údolí. Podle jeho textu vyhlížel unavený revírník toužebně k temeni Báby, která je u cesty, po níž chodívali bílovičtí poutníci do Křtin. Na jiném místě knihy je uvedeno, že revírník spěchal dohlédnout na lidi do Jančovské rokliny a Jančovec je žlábek "U Luže" směrem na Útěchov, tedy v jiném poleší. Jinde zase napsal, že cihlář Martínek potkal Haraštu v Ptáčkově žlábku, to je v údolíčku, které je hned za touto bílovickou myslivnou. Ono půvabné zákoutí na rozcestí, kde bylo u starého listnatého stromu nízké sedátko, obrostlé drnem, a kam šel Zlatohřbítek s Bystrouškou k faráři datlovi, silně připomíná místo, kterému se dnes říká "U Těsnohlídkovy studánky".

Cítíme zkrátka v této knize z názvů i z určitých míst stále blízkost Bílovic, ale nemůžeme je uvádět do souvislosti s mapou v ruce. Básník tu básnil právem svého uměleckého díla a při tom kryl také vlastní dějiště Bílovic, kde bydlel a odkud si vybral též některé skutečné modely k postavám svého díla, jak uvádějí staří zasvěcení pamětníci. Jen Leoši Janáčkovi byl Těsnohlídkem v přítomnosti akad. malíře Fr. Koudelky představen model fořta "staré Kutil", a proto tak věrně zhudebnil Janáček jeho kletby a slovní hromobití.

Nelze ovšem říci, že Rudolf Těsnohlídek vyobrazil ve své knize bílovickou lesovnu v její přesné podobě. Přihlížel též k obrázkům Lolkovým a uplatňoval samozřejmě svou básnivou obraznost a tvůrčí záměr. Pamětní deska na bílovické myslivně bude však připomínat všem výletníkům vstupujícím do této živé turistické tepny, že právě tato samota i krásné lesní prostory v její bezprostřední blízkosti inspirovaly Rudolfa Těsnohlídku k napsání půvabné povídky o lišce Bystroušce. Když vycházela tato jeho práce na pokračování v Lidových novinách, čekaly na ni každý den nedočkavě desetitisíce čtenářů. Byla pak odměněna pro své umělecké kvality cenou země Moravy i státní cenou a dnes vyšla již asi v osmi vydáních. Je psána s vyprávěčským mistrovstvím, sugestivně prolíná svět lidí i zvířat a líčí krásy přírody tak působivě, že z ní zrovna cítíme vůni lesa. Je optimisticky a humorně laděna a s úsměvem kritizuje i některé lidské vady. Je oslavou lesa, svobody a života nikdy neumírajícího. Upoutala též hudebního skladatele Leoše Janáčka a spolu s jeho operním zpracováním došla značné popularity nejen u nás, ale i ve světě.

Že Rudolf Těsnohlídek těžil literárně opravdu z bílovického prostředí, dokazuje také jeho roztomilá dětská kniha obrázků ze zdejší přírody s názvem "Čimčirínek a chlapi". Vypravuje se v ní o několika skutečných bílovických hoších, kteří prožívají pěkné výlety a dobrodružství na různých místech bílovického okolí: v akátovém hájku nad nádražím, v lese nad Loužkem, u říční tůně pod skalkou, v Kozím žlebu, v Ráječku, v Myší díře a na Panských loukách, v Malužíně u tratě atd. Na každé stránce této knížky je plno Těsnohlídkovy lásky k dětem, plno poesie a plno bílovické krajiny.

V Bílovicích napsal Rudolf Těsnohlídek také knihu tří balad s názvem "Paví oko", kterou měl nesmírně rád, jak sám uvedl. Ve třetí baladě "Polibek země" se dočítáme o stavení v šerém úvalu a se zahradou ohrazenou železnou mříží na podezdívce, v jejíž blízkosti protéká potok. To je už skoro přesný obraz bílovické myslivny, jíž se děj této balady týká. Také v ní se zmiňuje autor o Ráječku, o lavičce zamilovaných i Kozím žlebu a to je další důkaz, jak úzce byl Rudolf Těsnohlídek spjat právě s těmito místy, která učinil též dějištěm své "Lišky Bystroušky."

Vážený přítelé, Rudolf Těsnohlídek byl při svém nevšedním nadání a všestranných schopnostech osobností velkého formátu. Byl básníkem, který vkládal do veršů všechny záchvěvy svého vnitřního života. Byl povídkářem a romanopiscem s bohatou invencí i znamenitou stylistickou technikou a dovedl věrně vylíčit život nejen v přírodě, ale i v brněnské periferii. Byl bystrým a vynalézavým redaktorem novin, soudním zpravodajem, překladatelem severské literatury, literárním propagátorem Demánovských jeskyní, iniciátorem akce vánočních stromů ve prospěch osiřelých dětí a turistou, který navštívil celou řadu cizích zemí. Rudolf Těsnohlídek byl opravdu osobností talentovanou, osobností četných styků s významnými kulturními pracovníky Prahy i Brna. Ale když bydlel osm roků tady u vás v Bílovicích, žil zde jen jako prostý, nenápadný a skromný občan. Cítil potřebu sžít se družně a dělně s tímto venkovským prostředím a sloužit jeho potřebám. Postavil se ve zdejší sokolské jednotě demokraticky rovný k rovnému po bok ostatních členů a ve funkci vzdělavatele konal za nepříznivého ovzduší první světové války přednášky a proslovy, povzbuzoval, nabádal a dával iniciativní náměty k různým kulturním i zábavním akcím ve zdejší obci. Pracoval pilně také v místní školní radě a v hospodářské radě. Pro kroužek "Nezvedenců" skládal písničky o Šišové, o lese nad Loužkem, o Plazu, o lavičce zamilovaných, a to všechno pro radost spoluobčanů, ačkoliv v hlubinách jeho vlastní duše zněl leckdy zcela rozporně a protikladně tón bolesti, který se později vystupňoval až do nesnesitelnosti života. A tato snaha člověka velkého formátu a laskavého srdce zařadit se do potřeb této obce je krásným vysvědčením Těsnohlídkova lidského charakteru a zasluhuje opravdového ocenění.

Nuže, ať také to připomíná pamětní deska na této bílovické myslivně! Ať je stále projevem úcty a vděčnosti k významnému spisovateli Rudolfu Těsnohlídkovi, který měl Bílovice i tyto bílovické lesy velmi rád a který je oslavil nesmrtelným dílem "Liška Bystrouška" !

Projev zástupce VŠZL ing. Dr. Miloty Macharáčka:

Vážení občané a přátelé,

dovolte mi, abych jako zástupce Lesního závodu Vysoké školy zemědělské v Brně Vás uvítal na půdě našeho závodu a pronesl několik vět při příležitosti odhalení desky lišce Bystroušce.

Myšlenka vytváření kulturních památníků není na školním lesním závodě nová a jejím iniciátorem byl prof. Opletal, jeden ze zakladatelů lesnické fakulty VŠZ v Brně.

Mnoho návštěvníků brněnských lesů zná lesní studánky s vkusně upraveným okolím a vsazenými deskami s přírodní nebo mysliveckou tematikou. Z nejznámějších je Ptačí svatyně, podle níž bylo pojmenováno nové sídliště v Adamově, Hubertka, Srnčí studánka a pod.

Mimoto jsou v areálu školního lesního závodu památníky významných lesníků jako Jos. Ressler, vynálezce lodního šroubu, ale také v Olomučanech památník jednoho z našich nejvýznamnějších básníků, básníka Máje, K. H. Máchy, dále v polesí Babice památník 97 československých lesníků, kteří padli nebo zahynuli ve druhé světové válce a z posledních je to pomník S. K. Neumanna v polesí Bílovice v lese Na Skalkách.

Kromě památníků Slavína, jak je tato kulturní akce nazývána, byly také vytvořeny památníky v přírodě stromům a zvířatům. Na jednom z nich, památníku stromů, je vytesána indická moudrost:

"Zvíře budiž Ti bratrem a rostlina sestrou."

Tento památník, umístěný nedaleko Řícmanic v krásném panoramatu lesů, oslavuje věčnost lesa básní Jar. Vrchlického. Ale též studánka U lišky ve Svitavské stráni pod Babí - cemi je oslavou krásy přírody a všeho živého vůbec.

Je nám proto vzpomínka na lišku Bystroušku a jejího literárního a hudebního tvůrce vhodným a vítaným doplněním stávajících kulturních památek.

Přejímáme desku lišky Bystroušky do péče lesního závodu a já mohu z tohoto místa prohlásit, že budeme v nastoupené cestě i nadále pokračovat a děkuji Osvětové besedě v Bílovicích n. Sv. za projevenou iniciativu.

- Zík -

" Myšlivna lišky Bystroušky " v Palackého údolí u Bílovic n. Svit.

Foto: Vratislav Grolích

O tisech v Moravském krasu .

V prosincovém čísle (4.roč.VIII/1964) dočetl jsem se o naší milé dřevině o tisu rostoucím v Krasu. Protože Kras navštěvuji od r.1915, znám jeho výskyt. Jsou to vždy odlehlá místa, obvykle v divokých místech obvyklému turistovi nepřístupných.

Sám skalní "duch" Franta Nejezchleb z Ostrova nám je ukázal. Tehdy se návštěvníkům prodávaly větvičky tisu, medvědáky a krápníčky. Proto tisy mizely, také proto, že venkované užívali větévky tisu jako zažehnavadlo proti úderu blesku při bouři. Jeden krásný stojí na Chobotu nad Kateřinskou jeskyní, jiný měl až do nedávna pokoj při cestičce vedoucí příkrě do vchodu do Koňské jámy (jeskyně v Suchém žlebě). Při pracích v této jeskyni vzala jeho polovice za své. Škoda ho!

Mezi výtokem Punkvy a jejím Propadáním, tedy na levém břehu ve stráni stával mohutný tis, obrostlý břečtanem. Před válkou uhynul. Ve sloupském žlebě vysoko jsou též zachovalé tisy, protože tam nikdo nepřichází. Ale to vše je velmi málo proti zcela zachovalé "rezervaci" skupiny 19 tisů, kde byl a bude po věky klid. Jsou v boku propasti Macochy a sice pod "Desaterem", kde pod skaliskem zeje otvor do "Komínu" prorážejícím klenbu "Čechova portálu". Jeho dvě ústí jsou nad Horním jezírkem. V roce 1961, kdy jsme prozkoumávali dutiny mezi ústím Komínu a jeho dnem v klenbě (Jan Balák z Blanska) jsem je počítal. Rostou nad hlubinou v naprosto nepřístupné stěně a proto se v tak hojném počtu zde zachovaly. Toto místo a výskyt tisů snadno prozrazují, protože iž sám sestup jen se na ně podívat zespodu je pro laika životu nebezpečný. (Viz smrt hochy ze Š...., který předloni tam lezl a našel smrt na dně propasti.) Pokud je mi známo, je to již druhý případ neštěstí v těchto místech.

inž. Vladimír Ondroušek

Záběr z odhalení pamětní desky " Myslivna lišky Bystroušky "
na hájence v Palackého údolí u Bílovic n. Svit.

Foto: Vratislav Grolich

Členové speleologického kroužku ZK - ROH ADAST
před svým pracovištěm Býčí skálou - 1965

Foto

Jiří Dobias

Redakční rada: Emilie Čapková, Vratislav Grolich a Jaroslav Zelík

UČHÁŽÍ NEPRAVIDELNĚ - UYDÁVÁ HISTORICKO-ULASTIVĚDNÝ KROUŽEK ZK POD PATRONACÍ ZU-ROH
ADAMOVSKÉ STROJÍRNÝ N.P. ADAMOV U BRNA - ŘÍDÍ REDAKČNÍ KRUH - ODPOVĚDNÝ VEDOUcí LISTU JAR. ZELÍK

Tisk Romayor
Q-01-51384